

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

Национальная библиотека
Республики Тыва им. А.С. Пушкина
СЕКТОР
ГОСБИБЛИОТ

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№65
(19404)

2020 чылдың
июнь 25
четверг

Хүннүң үнери — 04:11
Ажары — 19:40
Хүн дурту — 15:29

Садар өртээ хостуг 12+

ТОЖУ КОЖУУН — БӨГҮН

Батыр Шожул биле Чайкина Натпим-оол.

Тожу кожуун — Тываның иштинден ковидтиң согуунга бир дугаар таварышкан чер. Ырбан суурнуң чурттакчылары халдавырга алыскан болган. Ам ында кандыг хемчеглер көрдүнүп турарыл, Тожу кожуун бөгүн чүнү кылып, канчаар чурттап турарыл? Бо болгаш өске-даа чүүлдер дугайында бистиң репортажывыста.

оруу Академик Обручев аттыг хребеттин дагларын дургаар тулааланчак малгашка дүжүп, дыйлайтыр өскеп чоруп каар. Бичии чаъс чаарга-ла, орук эрттинмес, а чолаачыларның амыдыралы хөглүг эвес ужурал апаар. Чүгле кыжын орукту хар бичии-ле дескилептер. Ынчан безин чолаачының арга-дуржулгазындан, аваангырындан дыка хамааржыр турган.

Тожу же чедип алырының өске аргалары база турган. Чайын «Заря» биледин садып алгаш, овуузуңнуң оптуг-кажарын ажыглап, теплоходче чүткүп киргеш, бодунуң эргелиг олудун эжелеп алыр. Билет бар-даа болза, ол теплоходка олурптарыңны магадылавайн турар деп, Тожу чурттуг улус ынчаар чугаалаар. Тожу же вертолёт-биле база чеде берип болур турган, ындыг сагыш амыр ужуралдың, ооң өртээ чиик эвес деп биллип тур боор силер.

Амгы үеде Тыва чазактың болгаш хуу инвесторларның күженишкени-биле Тожу кожуун бичии-даа бол чоок апарган ышкаш. Чазаклыг эки орукту кылып каан. Бистиң «Соболь» автомашинавыс Каа-Хем биле Тожу кожууннарның девискээринге омак-сергек халдып олур. Кызылдан Доора-Хемге чедир, орук ара доктаап, дыштанып чорувуста безин, чүгле 6 шак хире болду. Үе-шакты кезээде чижеглеп билип турар боор чүве-ле болгай. 6 шак бир-ле кижиге карак чивеш дээр хензиг үе болуп эрте бээр, өске бир кижиге болза, 360 минуталарга шөйүп каан мөңгө үе ышкаш сагындырар. А мээң бодумга болза, ол үе дыка дүрген эрте берген. Чамдык улус оон-даа дүрген чеде берип болур дижиб турду. Ынчалза-даа арт-сын кырынга доктаавайн, чер эзлеринге өргүл өргүвейин, эки кадрлар тырттырып албайн, шаап халдып чоруй баары ужур-дүрүмгө дүүшпес болур. Чер эзлери болгаш үе дугайында сөс чугаалаар ужурлуг. «Тожунуң камгалакчызы, ээзи — херээжен болгаш, улустуң үргүлчү далаштыг, дүрген чоруунунга ынак эвес» — деп, бо черниң чону чугаалаар чорду. Бис Доора-Хемден чоруп турувуста, чер ээзин хомудатпазы-биле орукка далашпайн чоруурувусту чагып-сургап турдулар.

БАШТАЙГЫ ДОСКУУЛ

Доора-Хем хемниң кежиинде санитарлыг пост тургузуп каан. Паромга олурар мурнунда ол постуну таварып эртер. Санитарлыг постуга улустуң эдидиниң изиин хынаарындан аңгыда, ат-сывын бижип алгаш, эрттирилгезинден бээр хынап турган. Бот-аңгыланышкын үезинде аай-дедир хостуг чоруп турар эргези бар кижиге бе?

— Аай-дедир чоруп болур кижиниң эди изий берген болза, чүнү канчаарыл? — деп, постунуң ажылдакчыларын соңуургап айтырдым. Ындыг таварылгада эмчилер кыйгыртыр, ол кижини обсерваторга чедирип каар, азы ону кожуун девискээринче кирибес деп харыылады.

(Уланчызы 4-5-ки арынарда).

Ооң мурнунда Тожу кожуунга чедип алыры дыка берге турган. Кара чаңгыс

БОЙДУСТУҢ ХАЛАВЫНДАН 900 БАШ МАЛ КОГАРААН

Июнь 21-22 дүнезинде Хакасия болгаш Тываның кожууннарына хар, чаъс чаап, шуурганнаан. Сериин чайлагже көже берген малчыннар берге байдалга таварышкан. Малчыннарның кыргып алган өшкү, хою доңатка өлүп, когараан.

Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Өвүр болгаш Чаа-Хөл кожууннарның малчыннары улуг чидириге таварышкан. Барыин-Хемчик кожуунда – 95 баш шээр мал, Чөөн-Хемчикте – 101, Кызыл кожуунда – 43, Өвүрде – 53, Сүт-Хөлде – 248, Улуг-Хемде – 97, Чаа-Хөл кожуунда ниитизи-биле 265 баш санныг шээр мал болуп турар.

Хоойлу езугаар күрүнеде ону катап тургузар акша көрдүмз. Хуу өнчү-хөреңгини малчын боду камгаладып (страхо-

вание) кылдыртып алып турган. Чазак даргазы кожууннуң удуртукчулары-биле хуралдааш, социал төлевилелдин киржикчилери 3-тен хөй ажит-төлдүг малчыннар ачы-дузаны көргүзүп, малының баш санын катап тургусчуп бээринге, муңчулар болгаш арат ажил-агыйларны дилзэн. Республика бюджетинде артык акша чок болуп турар, коронавирус-биле туржур дээш, республика бюджетинден 1 миллиард 700 миллион акша чарыгдаттыг болгаш, четпейн турар. Ынчангаш демнежипкеш, ак сеткил-биле дуза катчып тургаш, бо байдалга таварышкан малчыннар мал-биле дузалажырын сүмелешкен. Онза байдал албан чери агаар-бойдушту баш бурунгаар дамчыдып, сагындырарын база немей чугаалашкан.

Бистиң корр.

Чазак Даргазы социал четкилерде

КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫ

Бистиң амыдырал-чуртталга-выста элзэн хөй чүүлдер кадык камгалалының деңгелинде хамааржыр. Мурнакчы, шынарлыг медицина – кол угланышкын. Ындыг болганда, идиг бээр стимул херек. Ынчангаш эмчилеривиске тыпсыр Тываның кадык камгалал адырынга «Буянның чүрек» деп чаа күрүне шаңналын тургузар деп шийт-пирледим. Ону чылдың-на Эмчи ажилдакчыларының хүнүн уткуштур тыпсыр. Шаңналды кадык камгалал адырынга чаа, чедишкенин, бир янзы идеялар болгаш төлевилел киригени

дээш бээр. Республиканың чаа Күрүне шаңналын дөрт чадага хуваары чугула деп санаар мен. Шаңналдың бирги чадазының эдилекчизи ийи өрээлдиг квартира, а ийиги чаданың эдилекчизи бир өрээлдиг квартира алыр! Шаңналдың үшкү, дөрткү чадазының эдилекчилеринин кириген үлүг-хуузу дээш 1 млн. рубль база 500 муң рубль хем-чээлдиг акша-хөреңгини бээр.

Лауреат атты алып дээш, чүгле эмчилер эвес, а эмчинин ортумак болгаш биче звенозунуң ажилдакчылары оралдажып болур. Ачы-хавыяязы чонга билдин-

гир апарган болза, чаа шаңналды алып кордакчыларның аразынче медицина эртемнин ажилдакчылары-даа, кадык камгалал ажилының организаторлары-даа кирип болур. Хоочуннар-биле сүмелешкеш, «Буянның чүрек» шаңнал алырын семеп болур хире организацияларны кызыгаарлап деп шийтпирледим. Эмчи болгаш эмнээшкин-профилактиктин (күрүнениң азы хуу-даа) албан черлери, хөй-ниити каттыжышкыннар болгаш эмчи ажилдакчыларының профессионалдыг ассоциациялары-даа шаңнал алып эргелиг.

ЧАА ОРУКТУ МАНЫ ДАШТАН ШУТКААН ЧЕЧЕК КААСТАП ТУРАР

Шылгараңгай биле ортумак хирелиг кижиниң ылгалы чүдөл? Көскүлөң эвес кижиге бот-башкарлып ажилдаарындан коргар. Чүгле доктаадып каан хемчээли-биле ажилдап чоруп турары ажилының эки түннелдиг болурунун барымдаа-зы эвес болгай. Олар үргүлчү боттарының бажын ажыр шурап, ажилының хемчээлин оран-чок ажыр кылып, биезги турганындан-даа чараш, эки болзун дээш оралдажып туруп бээр. Республиканың найысылалынче кээр орукту, келген улусту уткуп турар «Эликтерлиг» орукту чаартып кылырын «Восток» орук компаниязынга дагып каан бис.

Ол амгы үениң дөрт одуруг-луг трассазы анаар! Сайлыг

довурак таптап, асфальт чадып чоруп турары шүүттүг ажилыш-каш сагындырар. «Востоктуң» баштыңы С.В. Уюсовка ол ажил эвээш ышкыш көзүлген-дир. Сергей Васильевич оруктуң «Аныктар даа» деп черниң чоогунда кезек девискээрни бодунуң акшазы-биле эде кылып деп шийтпирлзэн.

Бөгүн оон чүнү кылып алганын көрүп чедип чордум, таар-зындым. Анаа-ла бетон-биле кылган оруктар, шөлчүгештер эвес болду. Чер, бойдуштуң даштарын чурумалдыг, көрүштүг кылдыр оваалай чыып каан. Олар черден үнүп, Тываның бурунгу скиф үезин сагындырып турар чүве дег көстүр. Шөлчүгештерни даш оваа-

лар, даш көжээлдер – бистиң чонувустуң культуразының дем-дектери каастап турар. Күчү-күш хайырлаар ыдыктыг чериниң эзлеринге өөрүп четтиргенин илередиң, даш өргүп чораан көшкүн чоннар овааларын, көжээлдерни тургузуп каан. Ону ак өңүг маны даштан шуткуп кылган чечек – Тываның эртинези – Азас хөлдүң чечээ азы тыва бадма чечээ – арыг болгаш мөңгө черниң демдзэн каастап турар. Бистиң республикавыстың 150 дөрбелчин метр шөлде турар чыынды мындыг болду. Анаа эвес, ужур-уткалыг дээрзинге чөпшээржер боор силер, чаңгыс чер-чурттугларым! Сергей Васильевич силерни ат тыварынче чалап турар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларын белеткеп база эрттирип турда, округтуң соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин девискээр соңгулда комиссияларына

дагызының дугайында

№ 55/278-7 2019 чылдың июнь 8 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 25-ки чүүлүнүн 1-ги пунктузунга, «Тыва Республиканың соңгулда комиссияларының системазының дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң 11-ги чүүлүнө дүүшүр, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 16-гы чүүлүн удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларын белеткеп база эрттирип турда, округтуң соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин девискээр соңгулда комиссияларына капсырылга эзугаар дагыр.

2. Ук доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
М.Ш. САМБАЛА.

Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына немелде кириеринин дугайында

№106/572-7 2020 чылдың июнь 18 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын хевирлээринин дугайында» 2016 чылдың март 31-де үнген №130/626-6 доктаалы-биле хевирлеттинген Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатура талазы-биле саналды сайгарып көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Комиссияның составына ажилдап турар черинден идип үндүрген кежигүнү Светлана Владимировна Созинованы, 1965 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Каа-Хем кожууннуң чагырга даргазының орадакчызын, Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кирип томуйлаар.

2. Ук доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
Т.Г. ОЮН.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалы
Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына немелде кириеринин дугайында

№106/573-7 2020 чылдың июнь 18 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын хевирлээринин дугайында» 2016 чылдың март 31-де үнген №130/626-6 доктаалы-биле хевирлеттинген Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатура талазы-биле саналды сайгарып көргөш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Комиссияның составына чурттап турар черинден идип үндүрген кежигүнү Алдын-Даш Павлович Буяндый, 1989 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Тыва Республиканың Каа-Хем кожууннуң чагыргазының Өг-бүлө, аныктар болгаш спорт килдизинин спорт талазы-биле кол специализин, Каа-Хем кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составына кирип томуйлаар.

2. Ук доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының
№ 55/278-7 доктаалының капсырылгасы

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтуң соңгулда комиссияларының бүрүн эргелерин дагып турар девискээр соңгулда комиссияларының ДАҢЗЫЗЫ

№	Девискээр соңгулда комиссиязының ады	Бүрүн эргелерин даандырып турар округтуң соңгулда комиссиязының ады
1	Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязы	- Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда округунуң Оң талакы эриктиң №1 чаңгыс мандаттыг соңгулда округу;

Тиилелгениң 75 чылынга

ДАГЛАР МӨНГЕЗИ-БИЛЕ ТУРАР, А МЕН ЭГЛИП КЭЭР МЕН

«Шын» солуннуң редактору Виталий Петров «Тываның шыпшыы» клубтуң альпинистери Марианна Кыргыс болгаш Алдынай Чечен-биле ужуражып, чугаалашкан.

Редактор: Чоокта чаа Президентиниң грантызын алган болгай силер, онуканчаар ажыглаар деп планныг силер?

М. Кыргыс: Президентиниң 2020 чылда 1 дугаар мөөрейинге грант шаңналынга «Тываның шыпшыы» клубу тиилекчи болган бис. Сорулгазы дээрже клубтуң чеди кежигүнү Эльбрус шыпшыынче үнер деп планны салып алган, база делегейде сураглыг даглардыр, Европаның болгаш бүгү Россияның эң бедик шыпшыы кылдыр санаттынып турар. Оң шыпшык бажынче Тиилелгениң 75 чылынга уткуштур Ада-чурттуң дайынынга киржип чораан кавалерийжи аъттыг эскадроннуң тугунуң хоолгазын ол шыпшыкче үндүрер бодалдыг бис.

Редактор: Эльбрус дээрже Кавказта улуг даг-дыр ийе, чүге албан-биле бо дагны шилип алган силер?

М. Кыргыс: Эльбрусту чүге шилип алган бис дээрже, дайын үезиниң төөгүзүндө ханныг үжүктөр-биле кирип бижиттинген адыгжылар, фашистерниң дагылыг бригадазы ССРЭ-ни эжелеп алыры-биле часпас адыгжы фашистер бо дагның кырынга тукту аскан турган. Сталин ынчан мында дээр: «Бо тукту дүжүр октааш, боттарывыстың кызыл тугувусту азып аалыңар» — деп кыйгырган.

А. Чечен: Ийе, мен Эльбрус даанче үнер дээр, белеткенип турар мен, бистиң клубта эшөөрүм база мээң-биле дөмей. Хөй-ниити ажил-агыйлыг клубта оолдар-даа, кыстар-даа бар бис. Ынчаарга альпинизм дээрже-ле база солун спорт-тур, ону сонуургаар улус бистиң аравыста бар. Кыс улус бедиктерже үнүп тургаш, оолдардан чыда калбас, шыдамык, тура-соруктуг, чүктешкизи аар-даа болза, тоор чүвези чок, бурунгаар көрүштүг дээрим ол.

Редактор: Альпинизм спортунга белеткел херек бе, бедик даглар кырынче үнер дээр болза?

А. Чечен: Ийе, спорттуң кайыдаа хевиринге ыяап-ла белеткенир ужурулуг. А шыпшыктарже үнүп турар альпинистерниң организми бедик черлерге чаңчыга бээр, а чаа эгелеп чоруур улус баштай сула шимчээшкinnen кылгаш, чоорту дагларже үнерге эки. Хенертен мен шыдаар мен дээр, шыпшык бажынче үнери болдунмас. Бедии далай деңгелинде 3000 ажыг шыпшыкче үнүп ораарга, агаар чедишпестей бээр, чамдык улусту көөрге, эгезинде дыка өөрүшкүлүг үнүп олурар боор, дөмей-ле айылдыг, маңаа эки белеткел херек. Мен Мөңгүн-Тайга кырынче үнүп тургаш, ыглап эгелзэн мен: «Мени маңаа кааптыңар, ам шыдавас-тыр мен» — дээр. Бистиң удуртукчуус Марианна Кызыл-ооловна оожуктургаш: «Алдынайны маңаа кааптар бис, ажырбас, артывыста база бөлүк үнүп олурар» — дээр, боттары оруун уламчылапканнар. Мен аңаа артып калгаш, сүдүм ишкеш, хлеб чип алдым. Оон күш кирип келген мен, үнүп шыдаваан чылдагааным дээрже аштай берген болган мен, деңгел кирип алгаш, оон улаштыр үнүптүм. Мээң соомда Мөңгүн-Тайга башкылары үнүп олурар, аразында база бергедежип турар улус бар чорду. Тываның бедик шыпшыы Мөңгүн-Тайгаже беш катап чедишкенин үнген мен, үш катап шыдавайн барган мен, агаар бойдустан өскерлип турары-биле болдунмай турган. А Тываның шыпшыктары Кызыл-Тайга, Буура, Хайыракан, Таңды-Уулаже каш-даа катап үнген мен.

Редактор: Дагже үнүп турар альпинистер баллоннарыг бо-

лур бе? База бо клубта каш кижии хаара туттунганыл?

М. Кыргыс: Дагже үнери дээрже хөгжүм херекселинге ойнааны-биле дөмей болур.

Эң бедик дагларже (Эверест) үнерде ыяап-ла баллоннуг болур. Бистиң клуб Чаа-Хөл, Улуг-Хем кожууннарда салбырларлыг, оларның-биле кады 100 ажыг кижии бар. А клубтуң кол өззүндө 7 кежигүн башкарып турар база Буура, Таңды-Уула, Хайыракан дагларынче үргүлчү үнүп келген, сонуургалдыг чонну эдертип алгаш, чоруп турарлар. Археологтук экспедиция үезинде соңгаар хоорайлардан келген 25 студентини Хайыракан даанче эдертип үндүрген бис, дыка сонуургаар боор чорду.

Редактор: Бо клубтуң кежигүнүңге кирип болур бе база грант шаңналын чүгле бедик даглар үнеринге бээр бе?

М. Кыргыс: Баштайгы айтырыгга харыылаарым болза, сонуургалдыг улусту хүлээп алыр бис, устав дээр ышкаш документ саавыра езугаар ажилдап турар хөй-ниити албан черидир, дадывырлыг болур. Чамдык улус «мээң сонуургалым эвес-тир» дээр чүве, ыңдыг-даа болза, кадык овор-хевир деп кыйгырыг-биле ажилдап турар бис, ынчангаш чонга

сүмелээривис, бичии-даа бол, шошкуп, бичежек даглар кырлап чоруурга кадыкшыл быжыг болур. Дараазында айтырыгга, Президентиниң грантызын алыр төлөвилел тускай угланышкыннарлыг. Тиилелгениң 75 чылынга «Төөгүнүң тураскаалдарын када-галап арттырары» деп төлөвилел дээр оон-даа ыңай.

А. Чечен: Бо Грантыга киржир дээр, 2019 чылдың күзүнүндө белеткенип эгелзэн бис. Альпинизм спортунуң болгаш эки турачыларның дугайында школачыларга, студентилерге сонуургадып чугаалап турар бис. Социал четки дамчыштыр көргүзүп, дагылар-дыр бис дээр, таныштырып, бижип турар бис. Чонумга сүмелээрим болза, дыштаныр хүннерде оода-ла Дөгээ даанче үнүп туруңар, кадыкшылга-даа дыка эки болур. Россияда пенсияже үнгеш-ле, кырыл берген бис дээр, ол ыңдыг эвес, 80 харлыг-даа улус ажырбас, бичежек дагларже үнүп, спорт-биле эдержирге ажыктыг.

М. Кыргыс: Дагже, бедиктерже үнерин бичии тургаш эгелзэн мен. Кырган-авам, кырган-ачам аалынга мени бедик сери кырынга олуртуп кааш, ааржыны кушкаштардан камгалаар, оларны хойгузар сен дээр, кадартып каар турганын сактыр мен. Хоорайга өскен мен, дыштанылгаларда үргүлчү-ле көдзеге турар мен. Оон школага өөрени бергеш, туризм бөлгүмүңге сонуургап барып турдум. Эки өөредилгелиг дээр, Артек лагеринге дыштанып турган үемде бир хүн Аюдагже үнген бис...

42 аян-чорукчудан 7 кижии үнгеш келдивис, арктаннары чыдып калганнар. Оон соонда-ла бедиктерже үнер сонуургалым бедзэн. Мөңгүн-Тайга шыпшыынче 41 харлыг тургаш, бир дугаар үнген мен. Ынчан туриадалар үргүлчү болуп турган, оон чыда калбас турдум. Альпинизм спортунга назы-хар барымдаалавас. 2 чыл иштинде Моолга керээ езугаар ажилдаан мен, оон маңаа келгеш, эштерим-биле кады «Меңги чечээ» деп команда-биле Тываның шыпшыктарынче үнүп турдувус.

Сибирьниң Тыва командазында херээжен альпинистерден

чааскаан мен. А Сибирь дээрже кончуг дээр альпинистер чуртудур. Оон ыңай немеп каарым болза, «Делегейниң 7 шыпшыындан» Антарктида биле Эверест арткан, ол шыпшыктарга четпээн мен. 2017 чылда Эвересттиң шыпшыынга 198 метр четпейн бардым, чүге дизе мени үдеп чораан 12 харлыг шерпа оолдуң кислород баллонун оорлап апарган болган. Бо оол база мен ышкаш бир дугаар үнүп турган. Оон бир артист мында деп чугаалаан: «Даглар мөңгези-биле турар, а мен эглип кээр мен», ол база-ла Эвересттиң шыпшыынга четпейн, дедир эзп турганын мынчаар илереткен.

А Эльбрус шыпшыынче оң талазындан-даа, солагай таладан-даа каш-даа катап үнген мен, ам бо удаада «Тываның алдын аныктары» деп адаарым альпинистер-биле үнер сорулгалыг мен. Оон ыңай Килиманджароже үнери берге-даа, солун-даа, үнүүшкүн дүнекиниң 12 шакта эгелээр, дагның ол-бо талазындан чөлээштелдир үнүп оор фонарьларлыг альпинистерни көөрге, дендии онза, ону сөс-биле дамчыдары белең эвес, кайгамчык чараш, уттундурбас.

Редактор: Антарктидаже үнерде билеттерни кижии садып ап шыдаар бе?

М. Кыргыс: Ийе, шын айтырыг-дыр, ынаар чоруурда билеттерни бир фирма таварыштыр садып алыр апаар, американ 2 алышкы самолету-биле ужуп чоруп турарлар, өртээ дендии аар. Антарктида диптиң Мир станциясында эртеденнер шинчилел ажилын кылып турар болза, альпинистер өске талазындан үнер, Поляр дээрбээниң ыңдында чыдар болгаш, бедий бээр.

АВТОРДАН: Делегейниң эң бедик даглары Непал деп чуртта турар база эң бедик даг Эверест далай деңгелинде 8848 метр бедик чыдар. Ынчангаш Непалды делегейниң шыпшык дээвири деп онзалап турары чөптүг. Индия биле Кыдат аразында Гималай даглары база ында шөйлүп чоруткан.

(Интервьюну долузу-биле «Шын» солуннуң социал четкиде (vk) арнындан көрүп болур).

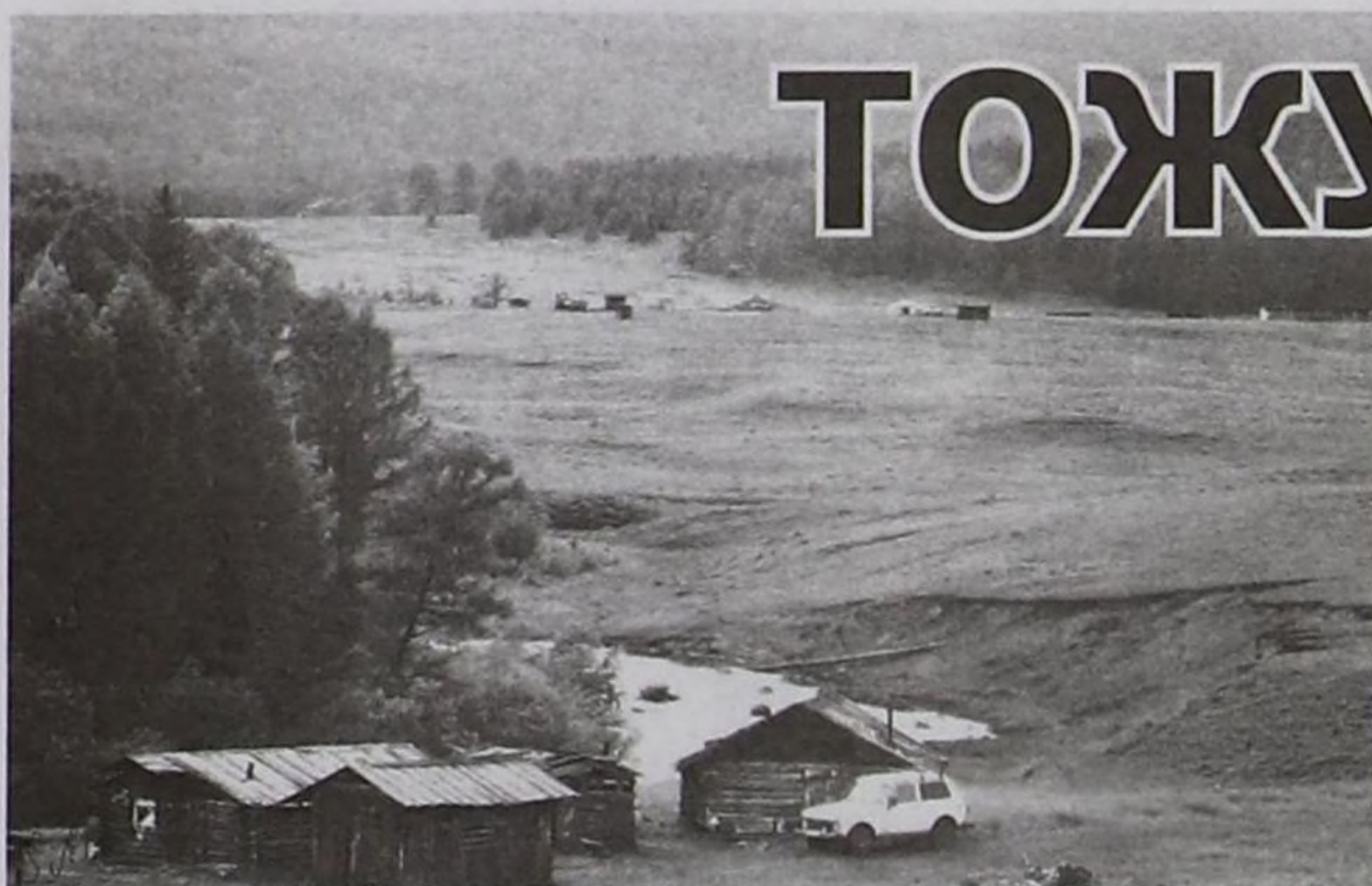

Алдынай эштери-биле.

«Тываның шыпшыы» клубунуң альпинистери.

ТОЖУ КОЖУУН –

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Хакасияның бир чурттагызы корона-вирус чок деп бижээн, тести хыналданың элээн кааш шынзылгаларын көргүзгө-даа, ооң ээди изиг боорга, Доора-Хемче эрттирбейн барган таварылга база тур-ганын чугаалады.

Кылыр ужурлуг процедураларның шуптузун эрткеш, паромга чедип кел-дивис. А ооң чанында улуг тудуг ажылы кидин-түлүк чоруп турар болду. Доора-Хем кежир көвүрүг кылып турар. Удавас паром эрткен үениң ажы чок атрибуда-апар. Тожу кожуунга чедип алыры оон-даа белен апар. Көвүрүгнү кылып доос-каш, ажыглап эгелей бээр, туристер көвүдөй бээр деп, чамдык улус идегеп турар.

«ЧАЙНЫ» КЫМ ООРЛААНЫЛ?

Туризм адырынга коронавирус аа-рышкылыг согул болган. «Тожуга сөөлгү ийи чылда туризм аажок сайзырай берген. Эрткен чылын туристерниң саны 6 000 кижиге болган. 2018 чылга бодаарга, ийи катап хөй болган. Амгы үеде туризм шимээн чок, дыка хөй турбаазалар ажилдабайн турар» – деп, кожуунуң ча-гырыкчызы Буян Ондар тайылбырлады.

Азас хөлдүң турисчи баазасы ээн-зирзэн. Ында чүгле таңныылдар биле хөй эвес ажилдакчылары бар. Тожунуң девискээр соңгулда комиссиясы хуусаа бетинде бадылаашкын ажылы кылы-ры-биле оларга чедип келген. Дыш-танып келир туристер чок болганда, соңгулда комиссиясының кежигүннери биле журналистер турбаазаның ажил-дакчыларының үрде манаан аалчыла-ры болган. Аалчыларын олар национал идик-хевин кедип алгаш, хүндүткелдиг уткуп алдылар. Оларның аразында аа-жок чугаакыр бичии оолак маңап тур. Мээң коллегам бичии кижиден сөс эреп: «Шашлык кылып билир сен бе?» – деп хүлүмзүрө аарак айтырды. «Ийе, шаш-лык быжырып билир мен. Чайын чедип келириңерге, шуптуңарга быжырып бээр мен!» – деп харыялады. «Чылыг чай» ам-даа дүшпээн деп чүвени ээн бажыңардан билип ап болур ышкаш. Бичии оолдун бодап билип турары-би-ле алырга, турисчи сезон эгелээр, «Чай» дүшкен боор. Июнь ай төнүп турда безин, шак ол «Чайның» ам-даа дүшпээни элдеп. Бичии оолак шору өзүп келгеш, ооң чашкы шааның «Чы-лыг чайын» ковид оорлап апарганын, турисчи баазаның элдерин акша чок арттырып каанын билип алыр.

КОВИД. ЫРБАН. НОГААН ДЕВИСКЭЭР.

Ырбан суур федералдыг медээлер-ге безин диңмилеп турган үелер турду. Красноярск крайның бодун тогдунар, харысалга чок чурттагызы өске чер-лерге чоруурун хоруп каан турда-ла, боду Москвадан чедип келгеш, кадайының төрелдеринге барып дыштанып алыр деп

Айыраат Саая.

шиитпирлээн. Дыштанганының түңнели муңгаранчыг болган. Халалыг аян-чо-рукчу чүс-чүс кижиге ужуражып, чу-гаалажып четтигипкен болган. Тожунуң элээн каш чурттакчыларына халдавыр чыпшына берген. Тываның Чазаа, Тожу кожуун чагыргазы, ол ышкаш бистиң эмчилеривистиң күженишкениң ажылы-биле Ырбанның айтырын шиитпирлеп шыдаан.

Бо черниң чамдык чурттакчылары болза, Ырбанның айтырын чедишкени-ниг шиитпирлеттингениниң чылдаганы дээр, онзагай агаар-бойдузу, тыва национал кухнясы болгаш чер элери дузалааны деп турар. Мен бодаарым-га, чагырганың, чазактың, эмчилерниң

кады кызымак ажилдааны, ол ышкаш чоннуң медреселдиг болганы ол. Амгы үеде Тожу кожуун – Тываның ногаан девискээрлиг хөй эвес черлериниң бирээзи. «Обсерваторда чыдар беш кижиниң симптомнары арай дүвүренчиг. Тестиленниң түңнелдерин манап ту-рар. Ынчангаш сула салдынып болбас дээрзин Тожу кожуунуң Баштыңы дыңнаткан.

Кандыг-чүү-даа болза, баштайгы шак ол таварылга оларның арга-дуржулга кирип алырынга дузалаан. Боттарының чижээне пандемия үезиниң шупту айты-рыгларын билип, бир дем-биле ажилдап өөрени берген. Багай арга-дуржулга база эки болгулаар ышкашыл. Кол-ла чүве – багай таварылгадан эки угаадыгны билип алыры.

БОДУНУҢ ЧАСТЫРЫГЛАРЫНГА КАНЧААР ӨӨРЕНИРИЛ?

Багай арга-дуржулга дугайында чугаалажылыңар. Дизельдиг генера-торлары үрелип каарга, республиканың шупту медээлеринге Тожу кожуун диңмилеп турган үелер турган. Социал

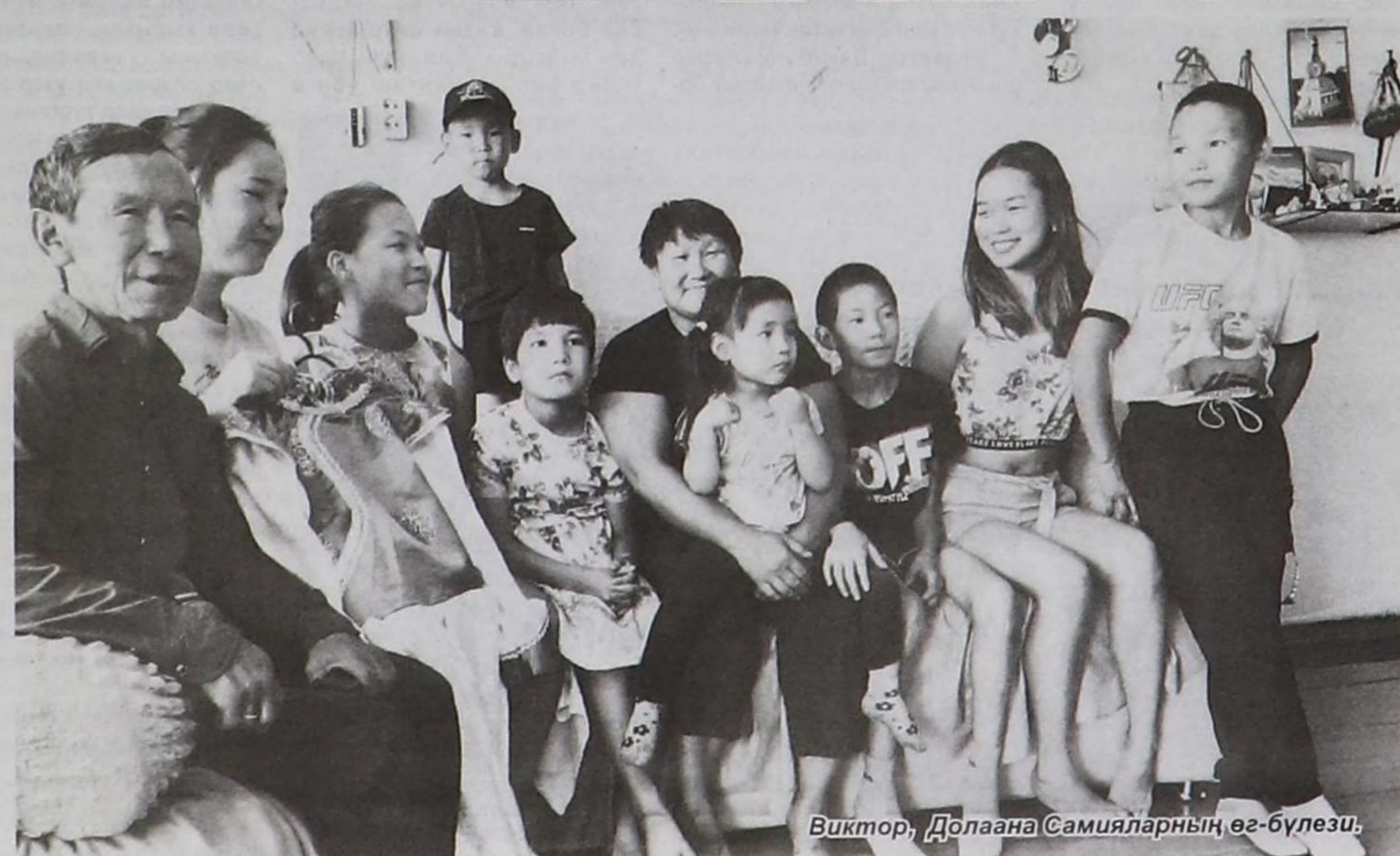
четкилер шуугап, чон таарзынмайн тур-ган, а Тожу кожуун кезек үеде электри чыры чок артып калган. Чырык чок чурттаары кандыг дээрзин чугаалааш канчаар боор.

Бо хүнде ол байдал кандыгыл, ын-чангы дег үелер катаптаттына бээрин манаар бис бе? Ооң харызын билип алыр дээш, дизельдиг станцияже чо-руптувус. Ында бичии дааш-шимээнниг, дизельдиг чаа генераторлар ажилдап турар. Эң-не чугула херектиг электри энергиязын берип турар. Чаа техника шору нарын болду, компьютержиткен система-биле ажилдаар. Ооң чаазын барымдаалап, электри чыры-биле харылзаалыг онза байдалдар моон соңгаар болбас боор деп идегеп болур хире.

Бир эвес Тожу кожуунче Иркутск об-ластан электри дамчыдылганын шу-гумун кылыптар болза, онза байдалдар болбас. Тываның Баштыңы Шолбан Ка-ра-оол Дээди Хуралдың депутаттарына отчетту илеткеп тура, Тожу Иркутск областан электри шугумун шөйүп эккээр планнары чугаалаан. Тожу кожуунче электри шугумун кылырын, ылаңгыя со-циал проблемаларны шиитпирлээринге,

Артур Севээнек.

Виктор, Долаана Самияланың өг-бүлөзү.

БӨГҮН

улуз бизнести идепкейжидип киришти-
рери чугула болурун демдеглээн. Бо
план-биле Тожу кожуун тускай хынал-
дада турар.

«КЫЗЫЛ ДЕПТЕРНИН» ХОЮ, ООҢ ӨРТЭЭ ЧЕЖЕЛ?

Тожу чону хамык улусту кайгадып
билир. Адыр-Кежиг суурдан ырак эвесе

дан 6 муң рубльга хой тып садып алыры
белен эвес.

Тожуга шээр малды азырап өстүрүп
шыдаар малчыннар бар-даа болза,
«Аныяк өг-бүлөгө-кыштаг» төлөвилелди
Тожу кожуунга бичии өскертипкен.
Кожууннун аныяк өг-бүлөлери 200 баш
хойнунг орнунга 20 инек хүлээп алыр. Ол
база багай эвес ышкажыл.

«Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» төлөви-

«Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» төлөвилелдиниң
киржикчизи Хүреш Маадының кыштаа.

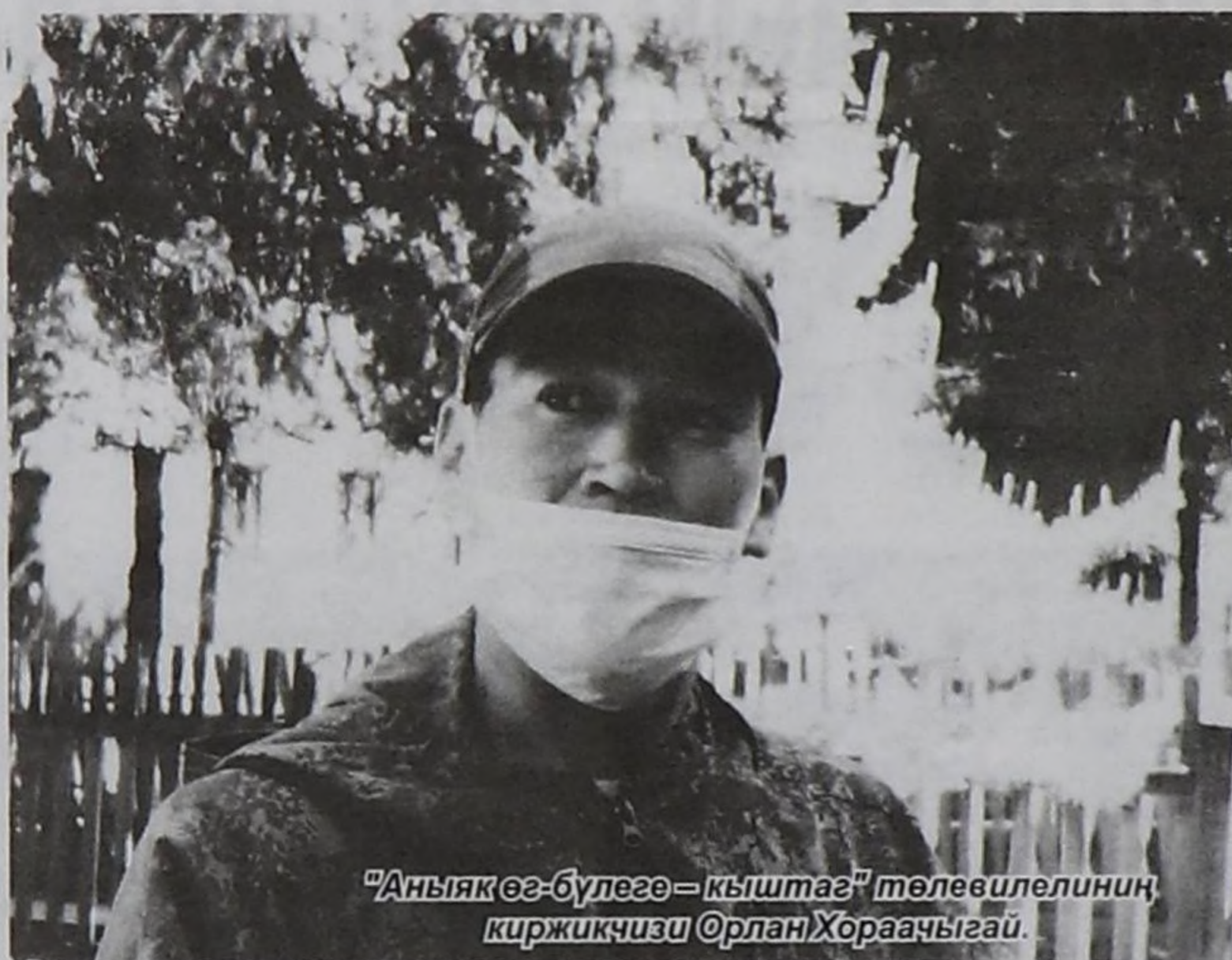
лел-биле кожуунда ийи аныяк өг-бүлө 20
инек хүлээп алган.

Семен Бабушкин.

шээр мал өстүрүп турар болду. Тываның
барыын болгаш мурнуу талазында
ышкаш делгемнер, хову-шынаалар чок
черге, Тожу кожуунга, хойлар, өшкүлөр
чурттап болур деп чүвени кым билген
боор? Кижилерниң муң-мун чылдар дур-
гузунда соңгу чүктүн ивилерин өстүрүп,
азырап чораан, шык агаарлыг черинге
өшкү-хой тудуп болур бе? Тожунун
малчыннары шыдаан-дыр. Билектерин
дагыныпкаш, шудургу ажилдап билир
болза, Тожу кожуунга 400 хире баш шээр
малды тудуп болур.

Бо черниң хоюнунг эдидиниң амдан-
чимдени кандыг ирги? Бо айтырыгга
тус черниң элээн хөй чурттакчылары
бачын чайып харылаар болду, ам-даа
амзап көрбээни ол боор. А чамдыктары
ажыл-ишчи хөөн-биле: «Бистиң хоюус
– «Кызыл дептерде», ону дөгөрери элек,
ам-даа өссүн» – деп-тир. Ынчалза-даа
«Кызыл дептержиниң» өрте-үнези
чүгээр болду – 8 муң рубль. Кызылдың
өзүп турар өртектеринге деңгей аарак
бодоп көөр болза, бо хүн найысылал-

«Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» төлөвилелдиниң
киржикчизи Орлан Хораачыгай.

Аркадий Бичемейниң шээр малы.

ТООЛЧУРААН ЧУГААЛАР КАНЧААР БУСТУП ТУРАРЫЛ

Өскерилбес, быжыг ышкаш сагын-
дырар чүүлдер турар. Олар бистиң
угаан-медереливисче сиңнигип кире
берген болгулаар. Оларның чамдызы
Тожу-биле харылзаалыг тоолчураан
чугаалар. Ынчалза-даа ол чүүлдер
өскерлип турар. Бойдузу-даа эвес,
чери-даа эвес, а кижилер. Тожуда 13
харлыг Айыраат Саая деп оол бар. Ол
республиканың хостуг хүреш, тыва
хүреш маргылдааларына шүглүп,
тиилеп ап турар. Хүреш кайда, Тожу
кайда? Хүреш деп сөстү азы хүрештиң

Хүреш Маады.

аныяк-чалыы чемпиону деп сөстөрүн
чугаалаптарга, силерниң сагыжыңарга
кандыг бодалдар кирип кээр-дир?
Сагышка Тываның кайы кожууннары
кирип кээр-дир?

Кайгап харап азы бачын чайып бо-
лур, ынчалза-даа ивижилер оранында
өшкү-хойну азырап өстүрүп чоруур күш-
ажылчы кижилер бар деп барымдааны
магадавайн барып шыдавас боор.
Агаар-бойдузу шириин, амыдыраары
берге-даа бол, тоовас.

Доора-Хемде 15 харлыг Семен
Бабушкин деп оол шаандагы ховар
техникалар чыып турар. Ооң коллекци-
язында 16 эрги фотоаппарат бар болду.
Оларның сези совет үениң «Зенит»
деп фотоаппарат. Оларны өске черден
эвес, а бодунун суурундан чыып алган.
Чамдызын суурнунг богундан. Семен-
да шуут шаандагы кинопроекторну
көргөш, шуут кайгай бердим. Ажылым
кино делегейи-биле харылзаалыг бол-
гаш, бичии кижиге дег өөрүп, сеткилим-
ден чаптап турдум. Бичии сууржугашта
ындыг ховар коллекциялыг: шаандагы
фотоаппараттар, радиоприемниктер
болгаш өске-даа техниканы чыып
алган турар деп кым билген боор. Ол
техниктиг эдилелдерниң чуртталгазын
узадып турар ышкажыл. Семеннун кол-
лекциясында кыдат статуеткалар бар
болду. Оларны ачазы-биле кады суур
богундан чыып алганнар.

Бо улус, Тожу кожууннунг бөдүүн
чону, тоолчураан чугааларны бузуп,
бистиң делегейивисти оон-даа солун
болгаш эки кылдыр тургузуп турар.
Оларның ажил-херээ бүдүнгүр, шупту
чүвези эки болур дээрзинге бүзүрээр
мен. Коронавирус-биле харылзаалыг
хай-бачыт чайлап, «Азас» турбааза-
зында бичии оолга «Чылыг чайны»
эккеп бээринге база идегеп олур мен.

Виталий ПЕТРОВ,

«Шын» солуннун редактору.

Саяна МОҢГУШТУҢ

тырттырган чуруктары.

ҮСТҮҮ- ХҮРЭЭНИҢ ЛАМАЗЫ ЧОРААН МОНГУШ ЛОПСАҢ-ЧИҢМИТ БАШКЫНЫҢ НАМДАРЫНДАН ЧАА ТОДАРАТТЫНГАН ЧҮҮЛДЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези №64(119403) "Шында").

Архив документиленден илерээни-биле Лопсаң-Чиңмит башкыдан аңгыда Тывага ылап-ла Үстүү-Хүрээге «Дом Зиндааны» өөренип дооскан кижилерге канчаар-даа аажок шыырак белеткелдиг дараазында лама башкылар хамааржыр: дузалакчы оглу Тандыгай, Бегзи Саңмаан, Норбу кешпи, Шойдаң кешпи, Куулар Дондук бурганчы, Амыртаа кешпи, Карма кешпи, Сотпа кешпи, Араптан кешпи, Лопсаң Шыырап кешпи, Севзэн кешпи суглар биле Моолдун Кандан хүрээзиниң Таши Чөмпел деп хүрээзинге өөренип турганы тодараттынган. Бо төөгүнүң бир солун шынын бадыткалы болза, үстүндө адааныс лама башкылар Үстүү-Хүрээниң барык эң баштайгы хуурактары болурундан аңгыда, шынап-ла, кандыг-даа хөөредиг чокка бедик болгаш ханы эр-

темниг кешпи башкылар болуп чорааннар-дыр.

Улуг эртемден Лопсаң-Чиңмит башкының намдарына хамаарылгалыг чүүлдер бижип тура, ооң Моолга эртем-билиг чедип алганы Кандан хүрээзиниң Таши Чөмпел даңыңың дугайында бижири негеттинип келир.

Улуг Моолга 1900 чылдарның эгезинде ниитизи-биле 7000 хире хүрээлер турган деп чамдык медээлер бар болуп турар. Оларның аразындан кол болгаш улуг деп санаттынар 57 хүрээлер турган. Улуг хүрээлерниң эң-не шыырак деп санаттынар дээди-килдир Кандан деп хүрээ онзагайлангып турган. Чаңгыс Кандан хүрээзиниң иштинге 11 хире улуг даңыңнар турган болуп турары илерзэн. Даңың дээрге амгы үеге дүүштүр чугаалаар болза университет дээн уткалыг төвүт сөстү тыважыды адааны ол болуп. Ол даңыңнарның бирээзи Таши Чөмпел даңыңы цанит – бурган шажынының 5 улуг

эртемин долу 16 чыл өөредип турган улуг хүрээ болуп. Чаңгыс Таши Чөмпел даңыңың Прамана деп курузунга лама-хуурактар 2000 хире санныг кижилер өөренип турган деп Кенсур Жаваң Ныма деп бурят башкы «Переправа через реку Сансары» деп номунда бижип турар. Таши Чөмпел даңыңы чылдала 36 хире кешпи башкыларны эки үелерде доостуруп турган. Таши Чөмпел даңыңың дүрүмү-биле алырга, ол даңыңга өөренип келген лама-хуурак башкы кижилер чер-чуртунга бүрүн Бурган шажынын өөренип дооскан кешпи-даа кижилер болза, Праджняпарамита курузундан чүгле өөренип эгелеп болуп турган. Ынчаарга Лопсаң-Чиңмит башкы «Дом Зиндаа» эртемин дооскан болгаш, дорт-ла Праджняпарамита курузунче киргеш, 5 чыл өөрөнгөш, улаштыр үш дугаар улуг эртем Мадхьямика курузун 2 чыл өөрөнгөш, Абхидхарма курузун 2 чыл, Виная ку-

рузун 2 чыл, катый шупту 11 чыл өөрөнгөш, Бурган шажынының 5 улуг эртемин бүрүн дооскан Таши Чөмпел даңыңың кешпи адын шак-ла ынчаар камгалап алганы тодаргай илерзэн.

Башкының амыдыралының сөөлгү чылдарында муңгаранчыг чүүлдер эвээш эвес болган. База ооң улуг угаанының ажылы болгаш ханы эртем-билииниң барымдаазы болуп чогаатканы латин үжүктөргө үндезилээн алфавидиниң салым-чолун база чөптүг эвес шиитпир көрүүшкүннер чайлап эртпээн. Харааданчыг болган чүүлү — ук эртем-шинчилел ажылын чогааткан кижизи лама болганы-биле ону хүлээвейн барганында. Оон башка, кандыг-даа деңгелдиг бол, чоннуң чиңгине төлээзи, ук дылдың дорт эдилекчизиниң чогаатканы үжүк чыскаалының онзагайларын сонуургавааны хомуданчыг чүүл болуп Тываның төөгүзүнче кирген болуп турар. Дараазында кылып чорудар

ужурлуг шинчилел ажылынга ооң амыдыралының сөөлгү үелеринге хамаарылгалыг архив документиленден кичээнгеилги шинчилээри негеттинип турар. Тывадан аңгыда, Моолдун күрүне болгаш хоорай, аймак архивтеринден, Моолдун Кандан хүрээзиниң архивиниң шыгжамырларындан Монгуш Лопсаң-Чиңмит башкыга болгаш өске-даа тыва лама башкыларга, хүрээ эртеми дооскан баштайгы күрүне ажилдакчыларына хамаарышкан бадыткал документиленден, төөгүлүг архив материалдарын дилеп тып, бүгү талалыг шинчилээри чугула болуп турар.

Игорь МОНГУШ,

Тываның Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг болгаш социал-экономиктиг тускай шинчилелдер институтунун шажын-чүдүлгө болгаш сүзүк чаңчылдар шинчилээр эртем-шинчилел бөлүүнүн эртем ажилдакчызы бижип белеткээн.

ЭЭЛДЕК, ЭРГИМ БАЗА КАРЖЫ-ДОШКУН ЫНАКШЫЛДЫҢ КҮШ-ШЫДАЛЫ

Аскак-Чочу дугайында тоолчургу чугаа

Алдын Тываның ораны бурунгу чугааларны бодунда сиңирип алган. Бистиң харлыг дагларывыс, ногаан шынааларывыс чүс-чүс чылдарда бистиң ынак бурун черлеривис бооп келген. Ол таарымчалыг турлагга эртем-билигиг кожай Темир дээрзи турумчуп чурттап берген чүвөн иргин.

Ооң алдын-мөңгүнүн кым-даа санаваан-дыр ийин. Кым-даа санаваас. Кожалары аажок адааргап, кандыг-бир арга-биле холга кириерин бодап турганнар. Темир-оол маадыр хөй эрес дайынчыларлыг. Темир-оол дилгиден артык кажар кижилер. Ону мегелеп шыдаваас сен. Чүгле таарымчалыг үе херек. Баштыңчы Темир дээрге чүгле угаанныг бай кижилер эвес, эң шыңчы, эки сеткилдиг кижилер, ооң сестир чүүлү өнчү-хөреңгизин аалдын дерзии кижилери ажыглап болуру. Уруу доругуп өзүп келген мындыг. Ол чүгле чаражы-биле ылгалып турар эвес, а бөдүүн, арыг сеткилдиг, улугларны хүндүлээр болгаш ажылгыры-биле ылгалыр чораан. Ооң дурт-сыны, арын-шырайы шевергин, чараш, бүдүштүг кыс турган. Ашакка барып, өгленир үе келген. Темир шыырак боданган: турлагда шыырак, бүзүрелдиг дайынчылар чок. Олар аар каржы демиселден чок болган. Кым артканыл? Бир болза хөлүн эрттир чалып, бир болза улгады берген боор. Ашакты өске турлагдан дилээр деп боданып алган. Боданганы ботка херек дээр ийик. Ооң өнчү-хөреңгизи кымга хережил? Аскак-Чочу дээр

хам-биле сүмележир деп шийтпирлээн. Ол кончуг угаанныг кырган. Аарыглар эмнээр, өттүр көөр, багай, эки шулбустар-биле тудуш кижилер. Хүнде ийи каттап эртен кезээ дүңгүр кагарын улус бо-ла турлагга дыңнаар мындыг. Аскак-Чочу хам кижилер дээрзин шупту билир. Оларның аас-кежи, чаагай чоруу дээр олар ону хүндүлээр, сүмележир. Хам баштыңчыны эки уткаан. Темирниң кээргенчиг сестерин дыңнааш, отче үр-ле көргөш, мындыг сестерни чугаалаан:

«Темир, сээң боданып турарың үндезинниг. Сээң урууңну куда-лап кээр дээр-дир. Ол хөй янзы-бүрү бодалдарлыг, эки-багай сагыш-сеткилдиг. Бодан. Дуза кадар мен. Чангаш, куданы Алдай, Саянга канчаар эрттирериң чарла. Темир бодунга быжыг бүзүрелдиг. Дыңнадың. Дуза хе-

рек. Бай аал. Нарын үе эрткен. Темирниң турлаанда куда. Алтай, Саяннардан аалчылар келген. Даңгына кыстың чүрзэн чаалап алыры-биле 20 кижилер келген. Темир келген аалчыларга тайылбырны кылган. Чыылган маадырлар боттарының күжүн, кашпагайын, идегелдин көргүзөр. Маргылдааның түңнелинде ийи алышкы арткан. Соңгу Алдайдан Кара-Бай, мурнуу Алдайдан Ак-Бай. Ачыр-дачыр тулчушкунуң түңнелинде Кара-Бай дүжүп бербээн. Аныяк оолдар Ай-Сулаже көөргө, ынакшылы оттуп турган. Маргылдааның сөөлгү шагы. Турлагның кыдыында кырган ыяштың будуунда доостуруп азып каан. Кымның согуну ол доостуругга дээптерил, ол кижилер тилекчи болуп. Аалчылар болгаш уруг дээр ойнакчылар манаашкында! Кым тиилээрил?

Шилилгени октаан түңнелинде, бир дугаары Кара-Бай болган. Ол ча-согунун тырткаш, дап-дал ортузунче шыгаагаш, часпайн адыпкан. Аалчылар безин кайгап калган. Темир шимчеш дивейн турупкан. Ай-Суланың эът-кежи соолаңайны берген. Ооң салым-чолу ооң күзеп турганы дег эвес шиитпирлети-нип турган. Кара-Байны ооң чазый холтаа бээр эккелген деп Ай-Сула чүрзэ-биле билип турган. Чурум чурум-на болгай, маргыжар арга чок. Байырлал болбайн турда-ла, Кара-Бай Ай-Суланың холдарындан туткаш, дорт ачазынче сөөртү-ле берген. Кара-Бай улуг хая-даш сагындырган. Корткан уруг холун хүлүп алган турган хая-даштан хостап четтигипкен: аалчылар боттарының карактарына безин бүзүрөвейн, улаштыр чүнү

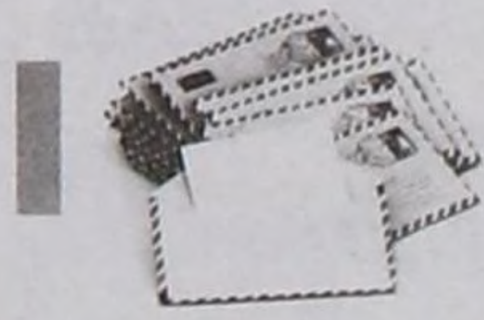
канчаар аайын тыппайн турган. Аскак-Чочу холун көдүргөш, оожум болурун дилээн. Кижилер шимзэн чок барган. Улус хамны дыңнаар, аңаа бүзүрээр. Ооң сөзү кыска болган. Чазый, чилби Кара-Байже алгырган: — Ол шын эвес! Кара-Бай төлге аткан. Дээр адыг чок!

Оларга харыы бербээн. Чүгле Ак-Байже кичээнгеилги, нарын кылдыр көргөн. Шөлче Батыр үнгөн, а доостуруглуг ыяшче көрбес-даа. Батыр кырында ту-гун көдүргөн. Согуң Кара-Байны өттүр аткаш, ийи чара шаапкан. Ак-Байның дайзыннары безин холун чаңгаан — мындыг арганы кым-даа көргүзүп көрбээн. Ак-Бай даңгынага ам-на чоокшу-лап келген. Холдарын уругнуң чүрзэнге тудуп алган. Ай-Сула улуг өөрүшкүдө. Ак-Байның шыңчы чоруу, эки сеткили Ай-Суланың чүрзэн чыра туткан. Ынчангаш ынакшааннарның кырынга чөлзөш турупкан. Чаас соонда чөлзөш ышкыш чараш! Чүгле хам Аскак-Чочу өске талда анаа туруп алган, бодунуң ак салын суйбагылап, каттыр-гылаан. Ол аныяктарга мындыг йөрээл сестерни чугаалаан: «Ак-Бай, эр-хей! Сен езулуг маадыр-дыр сен. Сен арыг бол-гаш энерел сеткилдиг-дир сен. Төрел-аймаавысты көвүдөдип, аас-кежиктиг болуңар. Мээрн бүгү-ле байлаам — ам сээңи.»

Алтай чогаалчы Т.А. Батые-ваның «Белокуриха в дымке легенд» деп номундан кезекти алгаш, очулдурган.

ВАЛЕРИЙ КАРА-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну,
Чогаалчылар эвилелиниң
кежигүну.

Кызыл хоорай.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

АПТЕКАРЬ ЭМЧИ

Татьяна Серенотовна Таргын Томскиннн күрүненин эмчи институтунун фармацевтия факультетин дооскаш, Ак-Довурак хоорайнын эмнелгезинин аптеказынга ажилдап эгелзэн. Оон соонда амыдыралынын айы-биле Чадаана, Тожу, Новосибирск хоорайга база ажилдаан. Ынчалза-даа күш-ажылчы намдарынын хөй нуруузу Тээлинин дугаары 15 аптеказынга эрткен. Аңаа 35 чыл дургузунда удуртукчулап, 75 харлапкаш-даа директор ажылын күүседип, чедишкинниг ажилдап турар. Оон билдилиг удуртукказы-биле дүшкүүрлүг 1990 чылдарда аптеканын муниципалдыг албан чери деп статусун чидирбейн, камгалап алган.

Татьяна Серенотовна хөгжүл-
делиг чаа чүүлдү харамдыгып
сиңирип алып кижилерниң бирээ-
зи, алган билиглерин асылыгын ал-
бан ажыггаар. 1982-1984 чылдарда
Новосибирск хоорайга өөнүң ээзи
партия школазынга өөренип тур-
да, аптекага провизор кылдыр
ажылдап тургаш, хей чүүлдерге
өөренип алган. Ол дүржүлгә То-
жу кожуунче өг-бүлөзүн ажылдаары-
биле чорудупкан соонда дузалыг
болган. Аптека стандарт эвес, суу-
гу-биле одаар бичи бажың болган.
Кожуун эмнелгезинге хереглээр
стерилизастаттыгнан растворлар
(эзилдирг) белеткээр аңгы өрзөл
чок турган. Ынчангаш Татьяна
Серенотовна ук черни эде кылыр
дугайында шиттирни хүлээп ал-
гаш, Тываның аптека башкарылга-
зындан чөлүсээрелди алгаш, кыска
үе иштинде капиталдыг септелгени
организастан: аңгы кочегарканы
туттургаш, аңгы өрзөлдү таарыш-
тыр кылып эмнелгеге бүгү-лө

гү-биле одаар бичи бажың болган. Кожуун эмнелгезинге хереглээр стерилизастаттынган растворлар (эзилдириг) белеткээр аңгы өрзөл чок турган. Ынчангаш Татьяна Серенотовна ук черни эде кылыр дугайында шийтпири хүлээп алгаш, Тываның аптека башкарылгазындан чөпшээрелди алгаш, кыска үе иштинде капиталдыг септелгени организаастаан: аңгы кочегарканы туттургаш, аңгы өрзөлдү таарыштырып кылып, эмнелгеге бүгү-ле

таарымчалыг байдалды тургускан.

1988-1991 чылдарда Тожунун СЭКП райкомунга секретарь болуп ажилдаш, 1992 чылда Тээлиже дедир эглип келгеш, 15 дугаарлыг аптекага эрзелекчилеп ажилдаш берген. Чонга билдингир болун дээш, аптекага медээ-чарлал материалдары албан турар ужурлуг деп, Татьяна Серенотовна санап турар, ажылынга чаа-чаа чүүлдерни киирерин кызыдып, бодунун ажилдап турар уласту-гу дээш сагыжы аарып, тускай көрдүнген категорияның хамааты-ларынга чиигелделиг эм-таң-биле хандырап аргаларын өөренип чору-уп кижи. Коллективиниң хей-аьдын көдүрүптер тускай аажы-чаңыг кижи. Ол ышкаш хей-ниити ажы-лынга идепкейлиг киржип, эмчи-коллегалары-биле кады чурттакчы чонга кадыкшылды быжыгтаары-га улусчу медицинаны ажыктыын, терзэн Бай-Тайга кожунунунун эм-оьттарының дугайында, эмнерни

шын шыгжаарының дугайында лекцияларны номчуп турар.

Бай-тайгажылар чаңгыс черчурттуу Татьяна Серенотовнамы кожууннун херэзженнер шимчээшкининиң идепкейжи, агитквартиралар аразында чечекчимис болгаш ногаа аймаа өстүрер талазы-биле мөөрейлерниң каш удаа тиилекчи деп база билгирлер. Оларныч өг-бүлөзи малмагандан аңгыда, кастар, дагаларны база азырап тудуп турарлар.

Татьяна Таргынның билдиг удуртулгазы-биле Тээлиниң 15 дугаарлыг аптеказы кожуу деңделдир мөөрейниң «Эң-не эки будурулге чери» деп номинациязынга тиилээн. База ол ышкаш «Бай-Тайга кожуунуң херээжен удуртукчулар аразында эң шыырак удуртукчу» деп көрүлдезинге дээди шаңнал гран-прини чаалап алган. Бочылдың март айда Татьяна Серенотовна 75 хар юбилейин демдеглеп эрттирген. Өөнүң ээзи-биле кады дорт ажы-төлүн телептик кижизиткеннер. «Чаңгыс

аай демниг Россия» партиязының кежигүнү. 1995 чылда ТР-ниң Улуг Хуралының I чыыжының депутадынга соңгудуп, чаңгыс звес удаа район чөвүлелиниң депутадынга, 2015 чылда Тээли суурнуң Төлзөпкечилер Хуралының депутадынга соңгуттуруп турган.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Татьяна Серенот-овна Таргын «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле, «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажил-дакчызы» хүндүлүг аттың, «Кадык камгалалының тергиини» РФ-тин Кадык камгалал яамызының хөрөк демдээниң, ол ышкак Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының, Тывафармация, аптека башкарылганың бижиктери-биле, «Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууннун муниципал районунун алдарыг ажилдакчы-зы» хүндүлүг аттың эдилекчизи.

Тыва Республиканың Кадык
камгала
яамызының парлалга
албаны.

ТА ЧЕЖЕ ЧАШТАРНЫҢ АВАЗЫ

Эмчилер хүнү эрте берген-
даа болза, Кочетово суурнун
төлөптиг кызы, чоргааралы Мария
Содуй-ооловна Сарыг-оол
угбавыска амьдырал-чурттал-
газынга аас-кежикти, кадык-
шылды, ам-даа ажы-төлүнүң,
уйнуктарының, уйнуктарының
ажы-төлүнүң аразынга бараан
болуп чоруурун чаңгыс чер-
чурттуглары Таңды кожуунун
чонуңу мурнундан байырым-
ны чедирип ор мен.

Мария Содуй-ооловна 1949 чылдың сентябрь 14-те Танды кожууннун Кочетово суурга төрүттүнген. Ол-ла суурнун шко-лазынга 1956 чылдан 1965 чылга чедир өөрөнгөш, 8 классты доос-

чедир иргештеш, 8-класстын доос-
кан. 1965 чылда Кызылдың эмчи
училищезинче өөренип киргеш.
1969 чылда дооскан. 1969-1971
чылдарда Тес-Хем кожуунун
Ак-Эрик сумузунга фельдшер-
акушеркалап ажылдап турган.
1971 чылда Красноярскинчи эмчи
институтунче өөренип кирип ал-
гаш, 1977 чылда чедишкенинги
дооскан. 1977 чылдан 1978 чылга
чедир Кызылдың 1 дугаар божу-
длга бажыыныга интернатуразын
эрттирген.

Ажылчын намдарын Хову-Аксынга 1979-1981 чч. акушер-

гинеколог эмчи болуп эгелзэн, чаңгыс черге ажилдап турган эш-өөрүнүн хүндүткелин чаалап ап, эмнелгениң удуртулгазы аялының кызымаан, бердингенин өөренип көргөш, гинекология салбырын эргелекчилээр кылдыр томуйлаан. 1981-1983 чылдарда Клиниктиг ординатурага билиин бедидип ажилдавышаан, өөренип турган. 1983-2006 чылдарда Кызылдың перинаталдык төпке божудулга салбырынга эргелекчилеп ажилдап турган. Ол үедө хөй-хөй чаштарны божудуп, иелерниң карактарын чырыдып турган. 1994 чылда АКШ-тың Нью-Йорк хоорайга аялының аайы-биле конгресске кирип чоран.

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Андрей Сагды, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажилдакчызы Дадар Бегзи даайларынын ол дөзөп, оларның үлөгер-чижээнин аңа, ажилынга ак-сеткилдиң, кызымак чоруун көргүзүп, алдаратка чедип, төлөптиг болган. Мария Содуй-ооловна Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи. «Россия Федерациязының кадык камгалалының тергиленини» деп алдарлыг аттыг. Оюн уктуг өгбелеривистен бир дугаар дээди эртеминг гинеколог эмчи. Ынчангаш кочетовчулар угбавыска чоргаарланып, оон бүгү тала-биле үлөгер-чижекти аңа чоруур бис.

Мария Сарыг-оол 3 ажы-төлүн божааш, дэзди эртемге чедирген. Улуг уруу Айлана Хорлуу — бухгалтер-экономист, ортун уруу Алдынай Монгуш авазынын орун уламчылап Кызыл хоорайда акушер-гинеколог, оглу Аяс Сарыг-оол — стоматолог.

Эки кылган ажылы, элп чит-
пес алдар дээр болгай. Ындыг-
ларга Сарыг-оол Мария Содуй-
ооловна төлөптиг.

Сергей ОЮН.
Таңды кожуун.

“Шын” солуннун 95 чылынга таварыштыр чогаал мөөрейин чарлап турар. Бо мөөрей тыва дылды болгаш чечен чогаалды хөгжүдеринге идигни

УЖУРАЖЫЛГА

Ак-Довурак хоорайның өзүп,
сайзырап турары аажок. Чаң-
гысклассчының (Хөвөңмаа)
Оолаткарның өг-бүлөзи) бажы-
ныңга кире дүшкөш, Хомду
(Кобдо) дайынынга киржи-
п чораан Доокур Мергеновичиге
ужуражыптар чоор бе дээш.
Класскы Хөвөңмаа мени улуг
өөрүшкү-биле уткуп алды, а хе-
реглээн кижим аажок чугаакыр,
100 хар ажа-даа берген болза,
сергек, хөөремиккей куда болду.
Ооң бир ужурашкан таварылга
талазы-биле чугааны эгелээн.

Эртен даң бажында, даң ада-
га имиртиң чидип, даң бажы
кара-шокар турда, дагларның
бизеңнерин хүн чаа-ла "чулун-
дуруп" эгелээн үеде, Ортаа-
Дыттың Хонаш-Дөң адаанын
оргулаажынгга турган аалдарның
өдөк-коданынче аъттыг кижиге
чоокшулай бээрге, ыттары чидиге,
чоон үннери-биле ээрип халчыл-
келген.

Доокур өглөр чанынга чортул кээрге, улуг ак өг чоогунда эргижирзэн өгдөн элзэн дөгүй берген ашак киж и өөнүч чоогундан кылашпаш келгеш, ыттарны хай деп, тарадыр сывырталкан. Доокур аадындан дүшкеш, узун тынын аът баштыг баглаашка баглап каан. Ашакты ачазы Серен деп танып каан. "Кир, кир, дөргө эртип олур. Чүнү канчп, чүнү сурап чор сен, бээр чоокшулады олур, кулак эки чүвө дыңнаस्ताан, карак эки чүвө көрбөстзэн киж и-дир мен ийн, огукум" – дээш, даңзасынга кээшпени ургаш, тыртарынга белеткенип чоруй, суугу кырыч хөнекти тиге каапкан.

«Чадаананың Үстүү-Хүрээ чедип, хөрөктээш шывар торгу, даш чигирлер, шаажаң аяктар дээш элзэн саттынып ап чордум. «Кижидээрге кизирт, аът бажы козурт» дээр ийик бе. Таныыр эвес, бир Ортаа Азиядан-на боор, салдыгжы-

биле моолдажып тургаш, садып алдым ийин. Бо дүңзе таакпы биле даш чигирлерни сеңзэ эккелдим, ачай".

“Ок даадым, мээң оглум сен бе? Карак көрбөстөз, ынчангаш эки танывайн бардым” — дэйт тура халааш, оглун кускаптан, эргеледи, үр-ле турган. Серениң сириңейип, ишкериң турарын оглу эскерип каан. Ам кээп шынын чугалаан: “Аваң хөөрүшпүй, Долгар, бурганнаан болбас ийикпе, ам канчаар хөөрүшпүсүң Кара-Биче-оол суглар тейлеп тургаш, Кызыл-Алаакта ажаап каан бис. Ол үедө Доокур алдын уургайы казар черге ажилдап тургаш, дыннаван болган.

“Даштын кожагар улуг ак өг
кымның өө ирги?”

“Ол дээрге Хүн ноянын
авазының өглери-дир. Буян-
Бадыргының эш-өөрү келген. Улус
кээрге эмин эрттир хүндүлээр.
Авазының адын Күскежик дээр.
Хайдып Монгуш Үгер-Дааның
уруу-дүр ийн”.

Күскежик аажок хүндүлээчел,
төрөлзөк, арта-ла чугаакыр бол-
гаш үнчүр-киржир болгай.

Өглер даштында аъттарның элпери тарап чоруп эгелээн. Доо-кур үне халып келгеш, көрүп турарга, шокар аъттыг бир аныяк кижиги бөргүндө чиңзе-ле боор, кылаш диген, торгу тонуг, саар-тыва идиктиг, аьдын мунупкаш ыңай болган. Дедир өгже кирил кээрге, Мерген чүген баглап олурган. Аъттарның киштээшкини, даваннарының дидирээжи ырап чорупкан.

Удаваанда саваларда аы-
чем тудуп алган, назыны улгадып,
бажының кастыктары агарып
эгелээн-даа болза, карактары
сыпыгырызмаар, каттырарга
мырыңай-ла дуглалы берген
дег, кулактарында дээрбек дег
сыгларалыг, бажында кожалан

Чогаал мөөрөйинге

бээр база чаа аттарны ажыдарынга уjur-дузалыг. Үнчангаш солуннуң бо үндүрүлгезинде мөөрейниң база бир киржикчизиниң чагаазын парладывыс.

өрүп алган угбай кирип келген. Экиилежиپ, мөндилешкөш: "Буян-Бадырғы Улуг Хурал болур, Даа-даа, Бзззи-даа кожууннардан келген зш-өрү-биле киржи дээш чорупту. Бу ажы-төлдүң арттырып каан сартыы-дыр ийин, амзап, чип көрүңер даан, амдангыч чөм, дылыңар ызырыптыңар халак" – деп баштактанып, каттыра каап-каш.

— Бо келген оол кайызы ирги?
— Мээң оглум-дур ийин, адын
Доокүр дээр.

Чаагый чемниң чыды өг ишти дола берген. Ашак чемниң дэ-
жизин үзе кескилээш, одун-
че каай каапкан. Шынап-ла,
магалыг-ла угбай-дыр, арта-ла
төрөлзек, хүндүлээчел. Катты-
рарга мырынай карактары чиде
бээр, бичежек дурт-сынныг-даа,
Күскежи деп адааны-даа ында-
ла боор деп, Доокур боданып
олурган. "Бо ужа-төштү кеннет-
терге чедирип бээр сен, оглум"
— дээш, хапка суукаш, үдеп чо-
руткан дээр.

Аалынче чанып олура, Күске-
жик эки киж, бүзүрелдиг, ол
кажан-даа меге чүве чугаалавас
деп ачазынын чугазы сагыжынга
кирип келген. Чогуу-на назы-
дай берген-даа болза, ам-даа
чиик, сергек. Угбазы Сержицнин
оглу Комбуга малындан хөй
эвести үзүп бергенин чон чугаа-
лажып турганын ол дыңнаан.
Күскежиктин холу аажок чиик,
ол чеже-даа кижини божуткан.
Күскежик деп аттарлыг уруглар
Даа кожууда эндерилген болдур
ийин.

Салчак Доокур Кызыл-Ма-
жалык таварып чанып келген.
Даң агарып адып кээрге, Бай-
Тайгазынче чаныптар дээш, дыш-
танып удуп чыдып алган.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.
Бай-Тал суур.

ЧАРЛАЛ

• РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

• РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

12+

**Уважаемые жители
Кызыла и
Республики Тыва
Магазин ВИЛАДА
открыт и работает
в обычном режиме
с 9:00 до 19:00**

**Инстаграм: @tc.vilada
Телефон: 8-923-265-22-55**

ИП Сулейманов Илгам Ханлар-оглы ОГРН 318171900000079

**БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ АКЦИЯ
"ДЕРЕВО ДОБРА"! ОФОРМИ ПОДПИСКУ**

Все желающие могут оформить

благотворительную подписку на печатные издания:

"Шын",

"Тувинская правда",

"Сылдысчым",

"Тыванын аныктары"

Оформи благотворительную подписку

для воспитанников детских социальных учреждений,
одиноких пожилых людей, граждан с инвалидностью.

Принять участие в акции могут как юридические
лица, так и простые граждане.

Онлайн подписка на сайте Почты России

<http://podpiska.pochta.ru>

Адреса подписки вы можете определить сами или обратиться за помощью

в ГАУ РТ "Издательский дом "Тывамедиагруппа"

по тел.: 8(39422) 2-18-10, 3-39-45.
2020г.

Тыва чон дыка улуг чидиригге таварышкан. 2020 чылдың июнь 23-те, 14 шакта буянның эртем-билигиг Камбы-лама Джампел Лодой башкывыстың чырык черден, чоок кижилеринден, чонундан кезээ мөңгедэ эрте-ле чарлып чорутканы хомуданчыг. Джампел Лодой башкы биче сеткилди, эртем-билиги, чонунга буян өргүп, ачы-дуза чедирип чорааны-биле улуг-бичии улустун хүндүткелин чаалап алган. Кончуг буянның лама башкывыс келир назыда катап төрүттүнүп, чыдар чери чымчак болзун, өршээ!

Эргим, хүндүлүг номчукчулар!

«Шын» солун үениң хөгжүлдэзи-биле деңге базып, хүннүң-не чаа-чаа медээлерни интернеттин социал четкилеринде, Инстаграмда, ВКонтактеда, Фейсбукта база солуннун сайтызынга дамчыдып турар. «Шын» солуннун бодунун ютуб-каналы база бар. Июль 1-ден эгелээш, «Шын» солун неделяда чүгле чаңгыс катап үнер. Солуннун арыннары хөй болур. Чаа өскерлишкinner бистиң номчукчуларывыска таарымчалыг болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Хүндүткел-биле,
«Шын» солуннун редакциязы.

Уважаемые потребители электрической энергии!

На основании Постановления Службы по тарифам РТ от 27.12.2019 г. № 63 «Об установлении тарифов на электрическую энергию для населения и приравненных к нему категорий потребителей по Республике Тыва на 2020 год» с 1 июля 2020 года тарифы на электрическую энергию, составляют:

1. Для населения, проживающего в городских населенных пунктах, в домах с плитами на твердом топливе и (или) оборудованных в установленном порядке стационарными газовыми плитами, а так же для потребителей, проживающих в поселках городского типа:

1.1. Однотарифный учет с применением одноставочного тарифа - 3 руб. 82 коп./кВт*ч;

1.2. Одноставочный тариф, дифференцированный по двум зонам суток*:

ночная зона (23.00-7.00) - 3 руб. 07 коп./кВт*ч;

дневная зона (7.00-23.00) - 4 руб. 40 коп./кВт*ч;

1.3. Одноставочный тариф, дифференцированный по трем зонам суток*:

ночная зона (23.00-7.00) - 3 руб. 07 коп./кВт*ч;

полупиковая зона (10.00-17.00; 21.00-23.00) - 3 руб. 82 коп./кВт*ч;

пиковая зона (7.00-10.00; 17.00-21.00) - 4 руб. 98 коп./кВт*ч.

2. Для населения, проживающего в городских населенных пунктах в домах, оборудованных в установленном порядке стационарными электроплитами, а так же для сельского населения;

2.1. Однотарифный учет с применением

одноставочного тарифа - 2 руб. 67 коп./кВт*ч;

2.1. Одноставочный тариф, дифференцированный по двум зонам суток*:

ночная зона (23.00-7.00) - 2 руб. 14 коп./кВт*ч;

дневная зона (7.00-23.00) - 3 руб. 09 коп./кВт*ч;

2.3. Одноставочный тариф, дифференцированный по трем зонам суток*:

ночная зона (23.00-7.00) - 2 руб. 14 коп./кВт*ч;

полупиковая зона (10.00-17.00; 21.00-23.00) - 2 руб. 67 коп./кВт*ч;

пиковая зона (7.00-10.00; 17.00-21.00) - 3 руб. 47 коп./кВт*ч.

Для замены однотарифного оборудования на электросчетчик, учитывающий потребление электрической энергии по разным тарифам, жителям Республики Тыва следует приобрести многотарифные электросчетчики и обратиться в АО «Тываэнерго» или АО «Тываэнерго-сервис».

Процедура замены начинается с подачи абонентом заявления о замене счетчика. АО «Тываэнерго-сервис» осуществляет замену приборов учета в многоквартирных домах, АО «Тываэнерго» - в частных домах.

Дополнительную информацию можно уточнить по следующим телефонам: 8 (39422) 5-60-96, 5-65-26, 8-800-700-1937

* - интервалы тарифных зон суток для населения и приравненных к нему категорий потребителей утверждены Приказом ФСТ № 1473-э от 26 ноября 2013 г.

**СТИРКА КОВРОВ
СПЕЦСУШКА**
С ДОСТАВКОЙ СКИДКА ПЕНСИОНЕРАМ - 10%
Тел.: 8-923-384-4084

г. Кызыл, ул. Магистральная, 28. ООО «Магистральная» ОГРН: 1161719051537 Скидка действует с 01.04.2020 по 30.06.2020. Реклама

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 10724 кезек

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Коп редакторнун хүлээлгезин күүседип турар
В.Э. Чанзан.
Редактор: В.А. Петров.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.

Чарлал килдизи — 2-18-10

Менеджер: Донгак Ч.Б. каб. 309

Солун чыскаакчылары:

С.Н. Монгуш, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Корректор:

Ч. О. Саая — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хай-гаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн. Херечилелдин дугавы — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-ге парлан. (Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодадары редакцияның туружу-биле дүүшлейн барып болур. Айтыгынган саннары болгаш еске-даа фактылары, дыңадылары дээш авторлар боттары харылаар. Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 66855, организацияларга — 66860. Солун неделяда үш катап үнер. Хемчээли 4 парлаар ама. Номери парлагже дугааганы: график өзүгавар — 21.00, херек кырында — 21.00. Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.